



Guli ISAEVA,

Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika kafedrasida dotsenti

E-mail: isaevag@mail.ru

Falsafa fanlari doktori, dotsent I.Siddiqov taqrizi asosida

ANALYSIS OF KHOJA AHMAD YASSAVI'S IDEAS ABOUT A PERFECT PERSON

Annotation

In this article, the creative and educational aspects of Khoja Ahmed Yassavi, especially his wisdom, are analyzed. Khwaja Ahmed Yassavi believed that the basis of perfection is in knowledge and intellectual purity, and with this he gained great fame among the people and did not put himself above others, did not give in to arrogance, on the contrary, looked at himself with a critical eye. It is explained that the fact that he called himself and others to be knowledgeable and humble is also an example for today's youth. Most of the Sufi teaching of Khwaja Ahmed Yassavi is devoted to the education of faith. It lists 40 statuses, of which 10 statuses are logut, that is, enlightenment and knowledge. This is mainly based on the intellectual upbringing of a person. From this point of view, the great scholar shows that in the status of enlightenment, knowledge is the foundation of the formation of intelligence and thinking in a person, and explains that this status includes the moral formation of a person. Also, he was able to justify the processes of intellectual education and moral formation in their interdependence

Key words: Perfect human being, Sufism, Divan, wisdom, Sufism, science, intellect, education, faith, spirituality. Khoja Ahmed Yassavi, Sufi teachings, faith, education, status, enlightenment and learning, human, mind, great scholar, enlightenment.

XOJA AHMAD YASSAVIYNING BARKAMOL INSON HAQIDAGI G'OYALARI TAHLILI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Xoja Ahmad Yassaviyning ijodi, ayniqsa hikmatlarini ta'lim-tarbiyaviy jihatlari tahlil qilingan. Xoja Ahmad Yassaviy komillikning asosini, ilmida, aqliy poklikda deb bilgan va bu bilan u xalq orasida katta shuhrat qozonganligi va o'zini o'zгалardan ustun qo'yimayligi, valiyman deb, kibru havoga berilmaganligi, aksincha, o'ziga tanqidiy nazar bilan qarab, o'zini va o'zгалarni bilimdonlikka, kamtarlikka chaqirganligi bugungi kun yoshlari uchun ham ibrat namuna ekanligi yoritilgan. Xoja Ahmad Yassaviy so'fiylik ta'limotining aksariyat qismi imon-e'tiqod tarbiyasiga bag'ishlangandir. Unda 40 ta maqom ko'rsatilgan bo'lib, ulardan 10 ta maqomi logut, ya'ni ma'rifat va ilm olishga qaratilgan. Bunda asosan, inson aqliy jihatdan tarbiyalanishi asoslanadi. Shu nuqtai nazardan buyuk alloma ma'rifat ma'qomida ilm, insonda aql va tafakkur shakillanishining poydevori ekanligini ko'rsatadi hamda bu maqom insonning axloqiy shakillanishini ham o'z ichiga qamrab oladi, deb tushuntiradi. Shuningdek, u aqliy tarbiya va axloqiy shakillanish jarayonlarini o'zaro uzviy bog'liqlikda ham asoslab bera olgan

Kalit so'zlar: Kamil inson, so'fiylik, devon, hikmatlar, tasavvuf, ilm, aql, ta'lim-tarbiya, e'tiqod, ma'naviyat. Xoja Ahmad Yassaviy, so'fiylik ta'limoti, imon-e'tiqod, tarbiya, maqom, ma'rifat va ilm olishga, inson, aql, buyuk alloma, ma'rifat.

АНАЛИЗ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ХОДЖИ АХМЕДА ЯСАВИ О СОВЕРШЕННОМ ЧЕЛОВЕКЕ

Аннотация

В данной статье анализируются творческие и просветительские стороны Ходжи Ахмеда Яссави, особенно его мудрость. Ходжа Ахмед Яссави считал, что основа совершенства – в знании и интеллектуальной чистоте, благодаря чему он приобрел большую известность в народе и не ставил себя выше других, не поддавался высокомерию, наоборот, смотрел на себя с критический взгляд. Объясняется, что тот факт, что он называл себя и других знающими и скромными, также является примером для сегодняшней молодежи. Большая часть суфийского учения Ходжи Ахмеда Яссави посвящена воспитанию веры. В нем перечислено 40 статусов, из них 10 статусов логут, то есть просветление и знание. В основном это основано на интеллектуальном воспитании человека. С этой точки зрения великий учёный показывает, что в статусе просвещения знание является основой формирования интеллекта и мышления у человека, и поясняет, что этот статус включает в себя нравственное формирование человека. Также он смог обосновать процессы интеллектуального воспитания и нравственного формирования в их взаимозависимости.

Ключевые слова: Совершенный человек, суфизм, диван, мудрость, суфизм, наука, интеллект, образование, вера, духовность. Ходжа Ахмед Яссави, суфийское учение, вера, образование, статус, просвещение и обучение, человек, разум, великий учёный, просветление.

Kirish. Respublikamiz mustaqillikka erishgandan keyin ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy-madaniy sohalarida mohiyati va ko'lamiga ko'ra asrlarga teng tub o'zgarishlar sodir bo'ldi. Biz ko'rayotgan erkin jamiyatning yangicha munosabatlarga asoslaganligi mustaqil rivojlanish strategiyasini amalga oshirish, jahon jamiyatida o'zimizning munosib o'rnimizga ega bo'lishimizga asos bo'lmoqda. Darhaqiqat bu tanlangan milliy taraqqiyot modeli, bozor iqtisodiyotiga tayangan erkin, demokratik, fuqrolik jamiyati asoslarini shakillantirish, bir tomondan ko'p asrlik tarix, buyuk madaniyat, yuksak madaniyat, yuksak milliy an'analar, muqaddas qadriyatlarga, ikkinchi tomondan esa jahon xalqlarining eng ilg'or yutuqlarini o'zida mujassam etgan yo'limizning to'g'ri ekanini hayotning o'zi tasdiqlamoqda.

Demak, bundan buyon ham kelgusi taraqqiyotimizning bosh omillaridan biri-xalqimizning tarixiy ma'daniy merosida bor bo'lgan bunyodkor, insonparvar g'oyalarni o'rganib, tiklab davr ehtiyojlari nuqtai nazaridan baholab, ulardan ma'naviyatimizni, yoshlar tarbiyasi ta'lim mazmunini boyitishda unumli foydalanishdir. Shu nuqtai nazaridan ham buyuk ajdodlarimizning, jumladan Xoja Ahmad Yassaviy merosida o'z ifodasini togan ma'naviy tarbiyaviy g'oyalarni o'rganish ham ilmiy ham ijtimoiy amaliy zaruriyatdir. Bu haqda birinchi prezidentimiz I.A.Karimov, ma'naviy merosimizni alohida ehtirom bilan chuqur o'rganish lozimligini qayta-qayta ta'kidlab shunday fikr bildirganlar: „Milliy tariximiz va umumbashariy taraqqiyot rivojiga unitilmas hissa qo'shgan olimu-fuzalolarning mafkura va uning jamiyat hayotidagi ahamiyati haqida qoldirgan milliy meros, falsafiy qarashlarini har tomonlama o'rganish

darkor. Men bu o'rinda Abu Nasr Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Najmiddin Kubro kabi mavzuga dahldor asarlarini nazarda tutaman"[1].

Tadqiqotning ob'ekti va qo'llaniladigan metodlar.

Bunda Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlarini ta'lim-tarbiya, ayniqsa ma'naviy tarbiya sohasidagi tutgan o'rni juda ulkan ekanligini nazarda tutadigan bo'lsak, uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish va ta'lim-tarbiya amaliyotida foydalanish yo'llarini ko'rsatib berish bugungi kunda pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

So'fiylik maqomidagi ushbu tamoyillar tarbiya sohasida bugungi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmagan. Ayniqsa, bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida Xoja Ahmad Yassaviyning "Rasoil", "Faqirnoma", "Devoni hikmat" asarlaridagi diniy va dunyoviy bilimlar bilan ta'minlovchi hikmatlardan foydalanish o'quvchi va talabalarni aqliy va axloqiy tarbiyalash bilan bir qatorda, ularni kuchli e'tiqod egasi qilib shakillantirish imkonini beradi. Imon-e'tiqodli kishi esa barcha yo'llardan holi bo'lishi, ya'ni u pok, halol, to'g'riso'z, o'zga moliga, omonatiga hiyonat qilmasligi, qanoatli, sabr-toqatli, saxovatli, diyonatli va sadoqatlik kabi sifatarga ega bo'lishi bilan boshqalardan ajralib turadi. Shu sababdan bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida o'quvchi-yoshlarning e'tiqod tarbiyasi bilan shug'ullanishimiz foydadan holi bo'lmaydi.

Endi esa biz ta'lim-tarbiya, e'tiqod tarbiyasi bilan bog'liq bo'lgan tarixiy manbalardan olingan Yassaviy tariqatiga oid ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish, savol-javob, suhbat metodlari orqali tahlil qilamiz.

Olingan natijalar va ularning tahlili.

Tarixchilarning guvoh berishicha, madrasa va maktablarda Qur'oni karim va Sunna, payg'ambar hadislaridan keyin Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlaridan o'quv qo'llanma sifatida yoshlarni tarbiyalashda keng foydalanilgan. Xoja Ahmad Yassaviy shogirdlariga faqat ruhoni ustoz, pir bo'libgina qolmay, har bir fuqaro ahliga munosib, halol va adolatli, ish buyurgan holda yashash yo'llarini o'rgatadi. Xususan, insonlarni bilim olishga chaqirib, g'ayri millat vakillariga ozor bermang, deya ta'kidlaydi:

Sunnat ermish kofir bo'lsa, berma ozor,

Ko'ngli qattiq dilozordan xudo bezor.

Ushbu hikmatda bugungi kun uchun nihoyatda ahamiyatda bo'lgan millatlararo bag'rikenglik, xushmuomalalik, shirinso'zlik targ'ib qilingan. Yosh Ahmad bolaligidanoq o'zining bilimdonligi bilan tengdoshlari orasida aql-zakovati bilan namuna bo'lib kelgan. Uning bilimdonligi, aql-zakovati haqida bir qancha rivoyatlar mavjud.

Aqliy tarbiya haqida fikr yuritar ekanmiz, shuni albatta nazarda tutishimiz joizki, ya'ni inson ko'nglini poklab olishi uchun, avvalo, o'zidagi son-sanoqsiz illatlardan xalos bo'lishi zarur. U birinchi navbatda, ma'rifatsizlikdan qutilishi uchun o'zi bilan o'zi kurashishi, o'ziga tanqidiy nuqtai nazardan qarab, nafs va g'araz, kibru havo, ta'magiriklik kabi nuqsonlarni yengishi, o'ziga o'zi qat'iy ta'nayu dashnomlar berishi lozim.

Yassaviy nodon zolimlar, dunyo va nafs uchun intiluvchi aqlsiz, farosatsiz kishilarni tanqid qilishdan oldin aql-zakovat bilan fikr yuritib, ko'z dunyo moliga to'yamasligini, bunday kishilarning hech qanday so'zi xalqqa ta'sir qilmasligini ko'rsatib, har bir kishida havas qiluvchi sifat – iymon, e'tiqod bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

"Rivoyatlarga ko'ra, Xoja Ahmad Yassaviy 63 ga, ya'ni payg'ambar yoshiga kirgach, g'orga kirib, umrini toat-ibodat, bilim olish va vaqti-vaqti bilan yoshlarga bilim berish bilan shug'ullangan. U umrini riyozatda o'tkazib, 125 (boshqa manbalarda ko'rsatilishicha-133) yoshida vafot qilgan." Sharqda o'tgan aksariyat bilimdon, xudojo'y, Haq yo'lida fidoyi so'fiy – donishmandlardan (Arslonbobning 300 yosh yashaganligi, ustoz Yusuf Hamadoniyning 95 yil umr ko'rganligi kabi) ko'pchiligining 100-120 yil umr ko'rganlarini inobatga olsak, Yassaviyning shuncha yoshga kirgani va shu yillar davomida yoshlarning tarbiyasi bilan shug'ullanganligiga ishonsa bo'ladi [1].

Xoja Ahmad Yassaviy o'z-o'zini tarbiyalab, oliy ruhiy olam sirlariga yetishgani, ya'ni valiylikka erishgani uchun o'z

nafsidan, kibru havodan kechgan edi. Quyidagi baytlarda buni yaqqol ko'rish mumkin:

Jondin kechgan chin oshiqlar dunyo demas,

Bu dunyoda sudu ziyon bo'lsa bilmas,

Nafsi o'luk, obu ta'om g'amin yemas,

Dunyo kelib, jilva qilsa boqqani yo'q.

Ayni vaqtda ulug' shoir o'zini o'zgalardan ustun qo'ymaydi, valiyman deb, kibru havoga berilmaydi, aksincha, o'ziga tanqidiy nazar bilan qaraydi, o'zini va o'zgalarni bilimdonlikka, kamtarlikka chaqiradi:

Yo'ldan chiqib ozganimni bilmadim men,

Haq so'zini qulog'imga olmadim men,

Bu dunyodan ketarimni bilmadim men,

So'rar bo'lsa, men qul anda ne qilg'ayman?.

Xoja Ahmad Yassaviy qabrlari ustida sohibqiron Amir Temur 1395 yil ulkan maqbara qurirdi. Uning salobati, muhabbatini Bibixonim, Oqsaroy, Buxorai sharifdagi Ark, Shayxul Olam (Sayfiddin Boharziy) obidalariga tenglashtirish mumkin. Maqbaraning 35 ta xonasi mavjud. Ayni shu kunlarda Qozog'iston hududida joylashgan Yassidagi Xoja Ahmad mozorlari butun dunyodan keladigan e'tiqod egalari uchun obod va fayzbaxsh ziyoratgoh, Yassaviy ta'limoti esa to'g'ri yo'lni topish uchun tarbiya dasturiga aylangandir.

Maqbara binosining asosiy peshtoqi janubi sharq, qibla tomonga qarab qurilgan. Xoja Ahmad Yassaviy hoki ustida qad ko'targan ushbu maqbarani muhtashamligi jihatidan Misrdagi Heops ehromiga va Hindistonning Agra shahrida Shoh Jahon qurdirgan Mumtoz Mahal (yoki Tojmahal) maqbarasiga qiyoslash mumkin. Xoja Ahmad Yassaviy tariqati bilan yaqindan tanishib, yening ilmi ma'naviy merosi muhlisiga aylangan Yevgeniy Yefimovich Berezikov "Nasafiy" tahallusi bilan 1993-yili "Xoja Ahmad Yassaviy" kitobini nashrdan chiqardi. Bu kitobda u o'zini 1990-yilning dekabr oyida Xoja Ahmad Yassaviy maqbarsida o'tgan xalqaro anjumanda qatnashganligi to'g'risida bayon qilib, unda YUNESKOning "Buyuk ipak yo'li"dagi madaniy aloqalar: Xoja Ahmad Yassaviy olami dasturimasiga ko'ra dunyoning 25 mamlakati vakillari ishtirok etganligini ma'lum qiladi. Maqbaraning muqaddas mehrobi oldida Qur'on tilovat qilish chog'ida o'zi ham qo'shilib tilovat qilganligini hamda buyuk Xoja Ahmad qabriga sig'inib, mo'jizaviy quvvat olganligini jo'shqin mamnuniyat bilan ifodalaydi. Shuningdek, u bizga qadar Yassaviydan yetib kelgan "Devoni hikmat" nomli asar hamma zamonlarda, barcha turkiyzabon avlodlarga manzur va maqbul bo'lib kelganligi, insonni asl komillikka etadigan, fidoiylik va e'tiqodda sobitlik, halollik, poklikni targ'ib-tashviq etadigan to'plam ekanligi, shu bilan birga kishilarni asl maqsad – Olooh vasliga erishmoq yo'lida mashaqqat – riyozat chekmoqqa, ma'rifat kasb etmoqqa, islomiy va dunyoviy ahkamlarni egallamoqqa chorlashi haqida to'xtalib o'tadi.

Bugungi kunda ham Xoja Ahmad Yassaviy masjidi peshtoqiga hazrati Rasulullohning "Talabo'l ilmi farizaton ala kulli musulma va muslimatin", ya'ni "Ilm talab qilish har bir musulmon erkak va ayol uchun farz", degan hadis bitilganligini ko'rishimiz mumkin. Bulardan yoshlarga bilim berishda hadislardagi boy tarbiyaviy o'gitlarni, hayot haqiqatlarini turkiy tilda tarqatish Yassaviy tariqatining maqsadi ekanligi yaqqol ko'rinib turadi. Bu o'rinda Ahmad Yassaviyning birinchi hikmati har bir insonni o'ziga jalb qilishi tabiiy.

Bismilloh deb bayon aylab hikmat aytib,

Toliblarga durru gavhar sochdim ma'no,

Riyozatno qattiq tortib, qonlar yutib,

Men daftari soni so'zin sochdim ma'no.

Ya'ni, o'z shogirdlariga qanday qiyinchiliklar, riyozatlar orqali bilim gavharini sochganligini aytib, so'zni talab qilganlarga va qalb orqali seza bilganlarga, g'arib, yetim, faqirlarning ko'nglini olib, ilm berganligini tasdiqlaydi.

Alloma ilmning cheksizligiga, buni qancha ko'p bilsang ham, shuncha ko'p narsani bilmasliging ma'lum bo'lishligiga ishora qiladi. Bu fikrida Xoja Ahmad Yassaviy o'zi shahsiy namuna ko'rsatib, aqlli, ilmi odam g'ariblarining ko'nglini olish, elni kezib ularni topish va dardlashish, dunyoparast bilimsiz kishilardan uzoq yurishga da'vat qiladi:

Oqil ersang, g'ariblarni ko'nglin ovla,

Mustafodek elni kezib, yetim kovla,

Dunyoparast, nojinslardin bo'yin tovla,

Bo'yin tovlab, daryo bo'lib toshdim ma'no.

“Ayni paytda Yassaviy nodonlik, jaholat, va diniy aqidaparastlikni razolat deb qattiq qoralagan. Shuning uchun ham o'tmishda hikmatlari singari o'zining shuhrati ham Turkistonda keng tarqalgan, xalq orasida Yassaviyning donishmand, bashoratchi alloma sifatlaridan voqif etuvchi ko'plab rivoyatlar yaratilgan.” [2. 208-b.]

Xoja Ahmad Yassaviy ilm-ma'rifat targ'ibotchisi sifatida ko'zga ko'ringan tarbiyashunos olim hamdir. Bu ma'noda mol-dunyo yig'uvchilarga, mol-dunyo uchun bir-biriga shafqat qilmasdan nodonlik, aqidaparastlik, johillik qiluvchilarga nafrati zo'r ekanligini o'z ta'biri bilan ko'rsatadigan quyidagi hikmatini keltirish o'rinlidir:

Nodonlarga essiz so'zim, hayf hikmat,

Odammen deb belin bog'lar, qani hikmat!

Dunyo uchun bir biriga qilmas shafqat,

Zolimlarga asir bo'lib o'ldim ma'no.

Ushbu hikmatda teran ijtimoiy pedagogik ma'no bor.

Ya'ni nodonlarga so'zning bedor ketishi, ular odamman deb belini bog'lashlari bilan hech kimga himmat ko'rsata olmasliklari, mol-dunyo uchun bir-birlariga shafqat qilmasliklarini aytadi. Aynan zolimlikning kelib chiqish sababini ham Xoja Ahmad Yassaviy bilimsizlik va nodonlikdan deb biladi. Shu o'rinda yurtboshimiz Islom Karimov tomonidan “Kuch-bilim va tafakkurda” degan fikrlarni naqadar chuqur tarixiy zaminga ega ekanligi yaqqol ko'rinadi.

Yassaviy yoshlarga murojat qilib, bilim egallash oson emasligini, buning uchun esa yillar davomida har qanday qiyinchiligi mashaqqatlarga qaramasdan tinmay izlanish va o'z ustida qunt bilan ishlash kishidan irodali bo'lishni talab qiladi. Shunday xulqqa ega bo'lgan shaxsgina bilim va fan cho'qqilarini yillar davomida egallab olishini ta'kidlaydi. Bu borada u o'zining 20 yoshgacha Buxoroda va boshqa shaharlarda ustozlari rahnamoligida ilm ma'rifat o'rganganligi, natijada barcha

insonlardagi kabi o'zida bo'lgan xilma-xil illatlardan umri davomida qutulishga intilganligini quyidagi misralarda ifodalaydi:

O'n to'qqizda yetmish maqom zohir bo'ldi,

Zikrin aytib, ichuv toshim tohir bo'ldi,

Qoyda borsam, Hizr bobom hozir bo'ldi,

G'avs-ul-g'iyos may ichurdi, to'ydim ma'no.

Yoshim yetti yigirmaga, o'tdim maqom,

Bixamdilloh, pir xizmatin qildim tamom.

Ul sababdan Haqqa yovuq bo'ldim ma'no.

Xoja Ahmad Yassaviy mutasavvuf qoydasiga ko'ra, ilm-ma'rifat hosil qilib irshod (vasiyatnoma) olganidan keyin ham faqirlik yo'lini tanlab, biror yerda muqim uy-joy qilmay, shaharma-shahar, qishloqma-qishloq yurib, xalqni ilmga, ma'rifatga, hukmdorni iymon-e'tiqodga, insof-diyonatga da'vat qiluvchi bilimlarni targ'ib qilgan, zuxd, taqvoni yuzaki tushungan va ilmga amal qilmaydigan zohidlarni qoralagan.

Xoja Ahmad Yassaviy o'zining “Hikmatlar” nomli asarida ustoz Arslonbob so'zlarini eslatib, ana shunday bilimsiz dindorlarni qattiq qoralaydi:

Pir xizmatin qilduk deb, tolibmen deb yurarlar,

Yoyyib harom-harishni, qo'lbarig'a urarlar,

Ko'zlarida name yo'q, xalq ichra kirarlar,

Arslon bobom so'zlarin eshitingiz, tabarruk.

Yassaviyning “Hikmatlar” asaridagi ilm va aqliy tarbiyaga doir fikrlarni o'rganish va ularni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Xoja Ahmad Yassaviy faqat yirik din arbobi bo'libgina qolmay, ajoyib shoir va buyuk ma'rifatparvar, pedagog ekanligi bilan ham ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Uning atrof-muhitdagi hayot ziddiyatlarini kuzatishlari juda nozik va teran pedagogik mushohadalarga boyligi bilan ajralib turadi.

Xullas, Xoja Ahmad Yassaviy zikrida buyuk bir ruhoniy poklik olamiga intilish shaxs kamoloti deb izohlanadi. Kamolotga yetishish esa hayotda mashaqqat chekish, izlanish orqali amalga oshadi, deb ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva V. A. O'zbek adabiyoti tarixi. – T.: O'qituvchi, 1990 – 412 b.
2. Komilov N. Tasavvuf. – T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at hamda O'zbekiston nashriyotlari. 1 – 2 kitoblar. – T.: 1996 – 1999, - 272 b.: -208b.
3. Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat. – T.: G'. G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1992 – 208 b.
4. Nasaviy (Yevgeniy Yefimovich Berezikov). Xoja Ahmad Yassaviy. – T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1993. – 15 b.
5. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. – T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991 – 256 b.
6. Bebaho ma'naviy meros. – T.: “Qatortol-Kamolot”, 1999. -18 b.
7. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. – T.: O'qituvchi, 1994 – 432 b.